

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

מלחמת "חרבות ברזל" ד'

מרכז דדו
לחשיבה צבאית
בין-תחומית

מאמרי הגיליון
זמינים לקריאה גם
באתר מרכז דדו

150
2025
התאחדות
המורים
ללימודי
ההיסטוריה
במסגרת
התוכנית
ללימודי
ההיסטוריה
במסגרת
התוכנית
ללימודי
ההיסטוריה

זאת ההגנה, טמבל

סא"ל (מיל") ד"ר שגיט טורגן¹

מאז ה־7 באוקטובר נותח מזוויות רבות כישלון צה"ל בהתמודדות עם מתקפת חמאס על יישובי עוטף עזה. צה"ל תחקר את הנושא, וברור שאחת הסיבות לכך היא כישלון מערך ההגנה. מאמר זה מבקש לבחון לעומק את גורמי הכישלון המקצועי של צה"ל בהיבט זה, ולטעון כי שורשי הכישלון טמונים באופן תכנון ההגנה בגבולות מאז קום המדינה. בתהליך שחיקה ארוך ומתמשך, נוצר לאורך השנים פער תפיסתי, שלא כוסה במוכנות הצבא, בהגנה על הגבולות נגד מתקפה אופרטיבית רחבת היקף המאיימת על הביטחון היסודי, שהלך והעמיק עם השנים נוכח הסטת ההגנה והתאמתה בעיקר לתרחישי הביטחון השוטף, על חשבון היערכות סדורה ומלאה לאיומי הכרעה במתקפת פתע רחבה.

מבוא

לאחר ה־7 באוקטובר נכתבו והושמעו דעות רבות באשר לגורם העיקרי שהוביל לכישלון החמור בתולדות צה"ל. הוצעו הסברים מגוונים ובהם כשלים אסטרטגיים, גיבוש קונספציות מוטעות, כישלון המודיעין ותפיסותיו, רמת מוכנות הכוחות, ועוד. נראה כי מכלול של גורמים היה מעורב במה שאירע בעוטף עזה ב־24 השעות הראשונות של המלחמה. ועדת תורג'מן "בתחקיר התחקירים" מצאה שישה גורמים מרכזיים לכישלון: כישלון תפיסתי, כישלון מודיעיני, היעדר עיסוק בתוכנית "חומת יריחו", תרבות ארגונית ומבצעית לקויה, פער בין איום הייחוס לבין המענה המבצעי, ותהליכי קבלת החלטות והפעלת כוח פגומים בליל 7 באוקטובר 2023.

הביטוי "זאת הכלכלה, טמבל" (באנגלית: "It's the economy, stupid") הפך לאחת הסיסמאות המפורסמות בתולדות הפוליטיקה האמריקאית. הוא נטבע בידי אנשי הקמפיין של ביל קלינטון, ב־1992, ושימש תזכורת פנימית לצוות הקמפיין להתמקד בעיקר בסוגיות כלכליות שהיו בעיני הציבור האמריקאי הנושא המרכזי בבחירות.

¹ סא"ל (מיל") ד"ר שגיט טורגן, ראש הצוות האקדמי של המכללה לפיקוד ומטה (פ"ם) ומרצה באוניברסיטת בן-גוריון.

כותרת מאמר זה נועדה להדהד רעיון דומה: הכשל העיקרי ב־7 באוקטובר היה בראש ובראשונה **תפיסת ההגנה** – וזהו נושאו של מאמר זה. ההגנה היא צורת קרב בתורת הלחימה. על פי התורה יש בהגנה הנחות יסוד, עקרונות, ציוויים, ארגון השטח לקרב ועוד. כל אלה אמורים לתת בידי המפקדים כלים לתכנון הגנה באשר היא, אם בעת מלחמה ואם בעת שגרה. מאמר זה יתמקד בהגנה שביצע צה"ל לאורך הגבולות, ובשינויים שחלו במתווה ההגנה לאורך השנים – עד כישלון ההגנה ב־7 באוקטובר.

סיירת גולני בפעילות ממוקדת בדרום לבנון, אוקטובר 2023 (צילום: דובר צה"ל)

צה"ל ביצע ומבצע שני סוגי הגנה בגבולות. הסוג הראשון הוא הגנה שיעודה הגנה מפני מאפייני לוחמה זעירה, המאפיינים בעיקר ארגוני טרור וגרילה, והיא נקראת בצה"ל בפשטות "בט"ש" (ביטחון שוטף). ההגנה השנייה היא הגנה מפני תרחיש של מתקפה כוללת שבעבר יוחסה בעיקר לצבאות והיא מסכנת את הביטחון היסודי. למתקפה הכוללת יש אפשרות של מתקפה כוללת בהפתעה. אל מול אפשרות זו, נערך צה"ל בעבר בהגנה באמצעות תוכנית אופרטיבית – אשר תכונה במאמר בשם זה. סוגיית ההגנה על גבולות הארץ עברה מספר שינויים לאורך שנות קיומה של המדינה. בשלב הראשון שלטה ההגנה המרחבית שהופעלה רק בעת התרעה למלחמה. בשלב השני, ההגנה השתנתה להגנה נגד מתקפה כוללת אופרטיבית (ברמה המערכתית – Operational Level) בשילוב "בט"ש". בשלב השלישי, הבט"ש הפך למרכזי, ובפועל צה"ל ויתר על ההגנה האופרטיבית נגד מתקפה כוללת. "תחקיר התחקירים" קבע כי "אגף המבצעים כשל באי יצירת מוכנות הצבא לתרחיש של

מלחמה בהפתעה" (זיתון, 2025). מאמר זה יסקור את הגורמים שהובילו לשינויים בהגנה על גבולות הארץ תוך הצגת הרציונל שעמד מאחורי כל תפיסה. מטרת המאמר היא להסביר כיצד של צה"ל בנושא מקצועי ובסיסי כל כך של תורת הלחימה – צורת קרב הגנה, ומדוע נזנחה תפיסת ההגנה נגד מתקפה כוללת שהובילה לכישלון נחרץ ב־7 באוקטובר.

הביטחון היסודי והביטחון השוטף

מיום הקמתה פעלו בישראל שני גורמים מרכזיים מנוגדים המשפיעים על בניין הכוח של צה"ל: הביטחון היסודי והביטחון השוטף. הבעיה המרכזית והדי ייחודית העומדת לפתחה של ישראל, היא שבנקודת הזמן הנוכחית – וכמעט לאורך כל שנות קיומה – ישראל הייתה ועדיין, מדינה המחזיקה בשני סוגי הביטחון.² בעוד הביטחון היסודי משמעותו הבטחת עצם קיומה של המדינה כמדינה ריבונית (ובמקרה הייחודי הישראלי, גם הגנה על קיומו של העם היהודי בארץ ישראל), הרי הביטחון השוטף עוסק בביטחון האישי של האזרח במדינתו. בעידן המודרני, ישראל היא עדיין אחת המדינות הבודדות המקיימות את שני סוגי הביטחון, כאשר מספר המדינות שביטחונן היסודי נתון בסכנה, קטן מאוד. יתרה מכך, גם במקרים שבהם קיימת סכנת כיבוש – ברוב המדינות אין איום בעל אופי השמדה על העם החי בהן.³ מתח זה משפיע באופן ישיר על מאפייני הגנת הגבולות בישראל. קיימת דילמה אינרנטית מיום הקמתה של המדינה, מהי הדרך הנכונה להגן על הגבול בהתאם לשני תרחישים – מתקפה כוללת ובדגש על מתקפת פתע, או פעילות טרור וגרילה בדגש על חדירת חוליות טרור לשטחנו? מתח זה הוא אחד הגורמים המהותיים שהובילו בין השאר לכישלון תפיסת ההגנה בעוטף עזה ב־7 באוקטובר.

תפיסת הביטחון היסודי הישראלית מושתתת על המשולש – הרתעה, התרעה והכרעה – ומשנת 2004 נוספה גם ההגנה. לכאורה התפיסה מותאמת אך ורק לביטחון היסודי. ישראל צריכה להרתיע את אויביה מפני ניסיונות מתקפה שמטרתם השמדת מדינת ישראל. אם תיכשל ההרתעה ואויביה יבחרו לתקוף, אזי על ישראל להיות מוכנה לקראת המתקפה באמצעות מערכת התרעה יעילה שתאפשר גיוס יחידות המילואים – המרכיבות את עיקר צבאה – כדי לבלום את המתקפה. כאשר פורצת מלחמה, נדרשת ישראל להכריע באופן ברור את העימות, וזאת בראש ובראשונה כדי לשקם ולחזק את ההרתעה לשנים הבאות, ולהרחיק את הסבב הבא ככל הניתן (הנקין, 2018, עמ' 18).

לכאורה אין קשר ישיר בין הביטחון השוטף לבין משולש תפיסת הביטחון

² על האבחנה והדיון בין ביטחון יסודי וביטחון שוטף ראה במחקריהם של דוד טל (1998), ד"ר יגיל הנקין (2015) ואל"ם (מיל') גור ליש (2019).

³ מדינות, כמו אוקראינה, דרום קוראה וטאיוואן נמצאת תחת איום פלישה (באוקראינה הוא התמשש). מדינות מזרח אירופה נמצאות בשנים האחרונות תחת איום אפשרי של פלישה רוסית, דבר שלא התקיים מאז התמוטטות ברה"מ בשנת 1990.

הישראלי. אולם נשאלת השאלה מה ההשפעה של הביטחון השוטף על הביטחון היסודי? האם הסלמה במצב הביטחון השוטף – ביוזמה ערבית או ביוזמה ישראלית – עלולה להדרדר עד כדי לחימה כוללת המשפיעה על הביטחון היסודי?⁴

מנגד, ניתן להסתכל על פעולות הטרור והגרילה כאמצעי להפגת לחץ כאשר האויב מבין את חוסר התוחלת ביוזמה של מתקפה כוללת על ישראל. בהנחה שהאויבים של ישראל לא בחרו להניח את נשקם ולהכיר בקיום המדינה היהודית, חייב להיות קשר בין מהותם – אם כמדינה שמצויה בעימות קבוע עם ישראל (סוריה, לדוגמה, בסוגיית הגולן) או תנועות התנגדות ("מוקוואמה") כחזבאללה וכחמאס – לבין מחויבותם לפעול נגד ישראל. עם זאת, ההנחה הסמויה היא שבמידה וישראל הצליחה להרתיע או לתת מענה הגנתי לפעולות אלה, מפנים גורמים אלה את עיקר משאביהם, לבניין כוח שבסופו נכונות ליזום מתקפה כוללת על ישראל – כפי שאירע ב-7 באוקטובר.

המתח בין הביטחון השוטף לביטחון היסודי גולם היטב כבר בראשית שנות החמישים. לקח לצה"ל זמן כדי להבין שקיים מצב ביניים בין שלום ובין מלחמה. בתקרית הגבול בתל-מוטילה במאי 1951 נאמר לחיילים שהוזעקו לקרב כי "פרצה מלחמה עם סוריה", בעוד שבפועל היה מדובר בתקרית גבול קשה אמנם, אך בוודאי לא במלחמה. אירועים אלו ואחרים הובילו להבנה שקיים מצב ביניים ביטחוני המתוחזק באמצעות פעולות הגנה והתקפה, והוא זה שמכונה "ביטחון שוטף" והוא פועל מול אויב המנסה לשחוק או להתיש לאורך זמן בשימוש בכוחות קטנים. בניגוד למתקפה כוללת, לפחות ברמה המערכתית, שיעודה השמדה או מיטוט מידי של הצבא המגן באמצעות הפעלת עוצמת אלימה גדולה.

בראשית שנות החמישים היה עסוק המטה הכללי ברוב זמנו בבניין הכוח למלחמה. גובשו עקרונות לתפיסת הביטחון וההפעלה של הכוחות בחירום, ונבנה צבא המילואים. כאשר נאלץ הצבא להתמודד עם סוגיית הביטחון השוטף, הוא נקלע להתמודדות מאתגרת עם המציאות הביטחונית. מצד אחד לא ניתן היה להגן על הגבולות הארוכים של המדינה נגד תופעת ההסתננות עם הסד"כ הקטן שעמד לרשות צה"ל. מנגד, השיטה שנבחרה להגנה הייתה גישה התקפית באמצעות פעולות גמול שמטרתן הייתה לייצר הרתעה בדרך של גביית מחיר מהאויב שפגע בישראל. אולם תפיסה זו נכשלה שוב ושוב בעטיין של כשירותן הנמוכה של היחידות בצה"ל לבצע את הפשיטות נגד האויב. לצורך כך הוקמה לבסוף יחידה 101, שיעודה היה ביצוע פעולות גמול לטובת הגנת הבט"ש, וללא כל ייעוד אופרטיבי במלחמה. המתנגד העיקרי להקמת היחידה היה משה דיין (אז ראש אג"ס), שטען שכלל יחידות צה"ל חייבות להיות כשירות לשתי המשימות, ולא נדרש להקים יחידות ייעודיות המותאמות אך ורק לביטחון השוטף. כאשר מונה לרמטכ"ל, פירק דיין את יחידה 101 והצליח להפוך את צה"ל בתוך שלוש שנים לכשיר לשתי המשימות.

⁴ זו היא לדוגמה אחת התזות לפרוץ מבצע 'קדש': פעולות הגמול הישראליות הובילו בתהליך של הסלמה לפרוץ מלחמה כוללת.

הוויכוח על חלוקת המשאבים בין הביטחון היסודי לבין הביטחון השוטף נמשך לאורך השנים. האם ישראל צריכה עוד צוללות ועוד מטוסי F-35 שייעודם הראשוני – ולעיתים הכמעט בלעדי – הוא חיזוק הביטחון היסודי? או לפתח אמל"ח ולרכוש ציוד ייעודי להתמודדות של צה"ל בשטחי יהודה ושומרון ועזה? האם נכון להפעיל אמל"ח ייעודי למלחמה גם בעת עימות מוגבל (דילמת הפעלת ה'זיק', לדוגמה, בראשית שנות ה-2000)? האם גדודי האיסוף, למשל, צריכים להיבנות כמי שמסייעים לתמרון – ולכן לשמור על יכולת נידוד ופעולה משולבת עם הכוחות בעומק שטח האויב – או שהם נבנים מראש כיחידות נייחות, המקובעות לאזורי הגבול והעימות ביהודה ושומרון? האם להקים גדודי חי"ר גבולות, או להקים גדודי חי"ר רגילים שיודעים לבצע את שתי המשימות באותה יכולת ביצוע? שאלות אלה הן רק דוגמה למתח המתקיים בין גישות הביטחון היסודי והביטחון השוטף.

סוגיית תפיסת ההגנה היא נדבך נוסף במתח הזה והיא משפיעה, כפי שצוין, על בניין הכוח בכל הזרועות, ובעיקר על הכוחות המרחביים ועל תפיסת ההגנה בגבולות.

הגנה בגבולות

הגנת הגבולות בישראל נעה בין המתח של קיום תוכנית הגנה שייעודה בלימת מתקפה לשטחנו (הביטחון היסודי), לבין הצורך להגן על הגבול בעיקר מפני מתאר של לוחמה זעירה (הביטחון השוטף).

בשנים 1949–1967 ביססה ישראל את הגנת הגבול בעיקר על הרתעת האויב. צה"ל לא הקים מכשול כלשהו בגבולות – לא גדרות לחסימת הסתננויות, לא חפר תעלות נ"ט והקים מעט מוצבים לבלימת מתקפה (אם כי חלק מהיישובים בגבול בוצרו). צה"ל קיים שגרת בט"ש שהתבססה על סד"כ מצומצם מאוד, ושהתבססה בין השאר על משמר הגבול (שהחליף את חיל הספר שפורק ונועד למשימה זו) שסייר לאורך הגבולות ותפקידו אחד: מניעת חדירה לשטחנו (אוחיון, 2024, עמ' 160–191). למעט בקו העירוני בירושלים, צה"ל נסמך על מעט מאוד עמדות קבועות ומוצבים לאורך הקוים. כאשר גברו ההסתננויות לשטחנו או כשישראל ספגה נפגעים, יצא צה"ל לפעולות גמול במטרה לחדש או לחזק את ההרתעה. כך היה בשנות החמישים עם פעולות גמול רבות בעיקר בגבולות ירדן ומצרים (קריבה, "עזה – חץ שחור", חאן יונס וקלקיליה, לדוגמה). כך היה בראשית שנות השישים בגבול הסורי (פעולות תאופיק ונוקייב) ובאמצע שנות השישים מול ירדן ("ליל הבארות" ופעולת סמוע).

גם ההגנה במסגרת הביטחון היסודי נסמכה על הרתעה והרתעה בלבד. בראשית ימי המדינה גובשה במטה הכללי של צה"ל תפיסה הגנתית-התקפית (דפנסיבה-אופנסיבה) שמשמעותה בלימה של מתקפת אויב בידי הכוחות הסדירים ומעבר להתקפה בשטח האויב לאחר גיוס המילואים. אולם במטה הכללי העריכו לאחר זמן קצר שגישה זו תתקשה לבלום מתקפה ערבית, ובוודאי לא מתקפת פתע. לכן גובשה

גישה התקפית-הגנתית (אופנסיבה-דפנסיבה) שמשמעותה בפועל היא ביצוע התקפת נגד מקדימה בשטח האויב עוד לפני יציאת האויב להתקפה. אולם גם גישה זו סבלה מפערי תקציב וסד"כ, וכן מהסתמכות רחבה על התרעה מודיעינית מוקדמת (אורן, 2002, עמ' 123-145).

על כן, בפועל, צה"ל לא פרס כוחות גדולים בגבולות שמטרתם למנוע פלישה, והצבא הסתמך על תפיסה של הגנה מרחבית, שבה נעשה שימוש ביישובים סמוכי גדר כחלק ממערך ההגנה. נוסף על כך, היישובים באזור הגבול הקצו לוחמים הן לגדודים טריטוריאליים והן לחטיבות המילואים של צה"ל שפעלו במתכונת מרחבית. לוחמי החטיבה המרחבית, שהייתה אחראית לגזרת ההגנה, גרו ביישובים הסמוכים לגזרתם, והימ"ח (יחידת מחסני החירום) שלהם מוקם גם הוא בגזרה. כל שנותר לעשות בעת התרעה על מתקפה לשטח ישראל היה לזמן את אנשי המילואים שיגיעו במהירות לימ"ח, לציידם, ולהעלותם לקו ההגנה לקראת המתקפה. כך היה בעת תקופת הכוננות לפני מלחמת ששת הימים (אורן, 2004, עמ' 440-442; פעיל, 1982, עמ' 17-18; דרוק, 2024, עמ' 17-18).

אולם ההסתמכות על כוחות המילואים הסמוכים לגזרתם טמנה בחובה את הסכנה של התקפת פתע אל מול גבול נטול הגנה כפי שהיה, לדוגמה, הגבול בנגב. בשנת 1960, כאשר בעקבות מתח בין ישראל וסוריה, המצרים הפרו את ההסכם לפירוז סיני והכניסו כוח גדול לאזור הגבול עם ישראל, היו באזור הגבול בסך הכול כ-30 טנקים שהתאמנו באזור צאלים. כאשר התקבלה סוף סוף ההתרעה מטעם המודיעין האמריקאי ימים ספורים לאחר מכן, החיש צה"ל לגבול תגבורת של יחידות סדירות במסגרת מבצע שכונה 'רותם'. אך גם לאחר פרשה זו, המשיכה ההגנה האופרטיבית להסתמך על התרעה בלבד, בעוד שההגנה המרחבית, המבוססת על מילואים, לא נפרסה לאורך הגבול בקביעות תחת תוכניות הגנה. הדבר היחידי ששונה לאחר האירוע הוא הגברת פעולות לחיזוק יכולת ההתרעה.

מלחמת ששת הימים הייתה הנקודה הארכימדית שהובילה לשינוי תפיסתי ביחס להגנת הגבולות. לאחר המלחמה נערך צה"ל בגבולות חדשים בסיני, בבקעת הירדן ובגולן. ישראל זכתה עתה לעומק, ולהרחקת הגבול ממרכזי האוכלוסייה. מנגד, כעת חנה צבא מצרים בטווח קרוב לגבול - דבר שאפשר הוצאת מתקפה בזמן קצר יחסית. מנגד, בירדן הוקם בסיס המבצעים החדש של ארגוני המחבלים הפלסטינים, ובראשם הפת"ח (לאחר שנעקרו במאמץ סיכולי מיהודה ושומרון) ומחנותיהם היו בסמוך לנהר הירדן ולגבול.

עתה נוצר פרדוקס. העומק ייתר את הצורך במלחמת מנע (תפיסת האופנסיבה-דפנסיבה שהתקיימה עד מלחמת ששת הימים), והרמטכ"ל בר-לב אף הגדיר את אי-הצורך במלחמה יזומה מצד ישראל כבסיס לתוכנית הרב שנתית 'גושן' (שלח, 2023, עמ' 222-223). אלא שעתה נדרש היה להגן על הגבולות מפני מתקפה שתניב בעיקר הישג מדיני. משמעות השינוי הייתה שצה"ל החל להפעיל בגבולות הן הגנה

נגד לוחמה זעירה,⁵ והן הגנה נגד מתקפת פתע אסטרטגית – דבר שחייב הצבת סד"כ ייעודי לשתי המשימות גם יחד.

תפיסה זו הייתה כמובן מנוגדת לתפיסת ההגנה בתקופה שקדמה למלחמת ששת הימים. אמנם בתחילה נערך צה"ל בסד"כ מוקטן לאורך הגבולות, אולם פרוץ מלחמת ההתשה בחזית סיני, ותחילת חדירות חוליות טרור מירדן גרמו לצה"ל להיערך להגנה משמעותית יותר בשתי זירות אלה. ההבדלים היו משמעותיים: בתקופה שלפני מלחמת ששת הימים פעלו במשימת הגנת הגבולות שמונה פלוגות ואילו בתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים, פעלו 67–70 פלוגות במשימה זו (נדל, 2006, עמ' 167–168).

בסקירה קצרה של התקופה בין מלחמת ששת הימים לבין מלחמת יום הכיפורים ניתן לראות את שקרה בגבולות. בבקעת הירדן, לפני אירועי 'ספטמבר השחור' בשנת 1970 ובתקופה שתיקרא 'תקופת המרדפים', פותחה **צורת הגנה שכונתה לימים בפשטות בט"ש**. מדובר בצורת קרב הגנה שתרחיש הייחוס העיקרי שלה הוא לוחמה זעירה ובעיקר חדירת חוליות טרור לשטח ישראל. שיטת ההגנה שננקטה בתפיסה זו הייתה "הגנה קבועה", כשעיקר הסד"כ נמצא במערך ההחזקה, נטול לרוב מערך אבטחה ועומק שבו שוהה כוח עתודה.

בצורת הגנה זו נבנה מכשול כנגד אדם, ובמערך ההחזקה נבנו מוצבים ובוצעו סיורים שוטפים. העתודה בצורת הגנה זו נסמכה בדרך כלל על כוחות שכנים לגזרת החדירה. בגזרה הירדנית, לדוגמה, מעבר למכשול הטבעי של נהר הירדן, נמתחה גדר אלקטרונית שהתריעה על ניסיון חדירה, הונחו גדרות שנועדו לעכב את החודרים, נסללה דרך פטרולים ולצידה שביל טשטוש שאפשר זיהוי של עקבות החוצים. לאורך המכשול פוזרו מוצבים מאוישים, ולאורך הגדר נוהלה שגרת סיורים. בעת חדירה פותחה טכניקת מרדף וסגירה על החודרים באמצעות כוחות גזרתיים. שיטה זה הוכיחה את עצמה בשנים שלאחר מכן, והיא אומצה, בשינויים קלים ובהדרגה, לגבול לבנון ולגבול סוריה, ולימים לרצועת עזה ולגדר התפר (טובי, 2019, עמ' 347–349).

כל זה היה טוב ויפה להגנה מפני חוליות טרור. אולם נוסף על החידוש בתחום הבט"ש לאחר מלחמת ששת הימים, נכתבו גם פקודות אופרטיביות חדשות לבלימת מתקפה כוללת, ובכלל זה מתקפת פתע בגבול סוריה ומצרים, שכללו עתה סד"כ גזרתי קבוע (ברובו סדיר) למשימה.⁶ הסד"כ שהוצב בגזרות נתפס כגדול מספיק לביצוע קרב הגנה ראשוני עד הגעת המילואים. החידוש בהגנת הגבול בסוריה ובמצרים היה בכך שהכוחות שהגנו על הגבול היו ממוקמים שם לא רק למטרת הגנה מפני טרור, אלא לצורך מניעת מתקפה (חלקם עסקו באימונים בגזרה תוך קיום כוננות להגנה).

⁵ הלוחמה הזעירה הייתה לרוב בידי ארגוני טרור בגבולות סוריה וירדן ואילו בגבול המצרי הוא הופעלה בידי הצבא המצרי.

⁶ בירדן הייתה קיימת פקודה וביצורים אך ללא איש סד"כ למגננה מפני מתקפה והם עובו בכוחות ע"פ העלאת כוננות מטכ"לית. להמחשה ראו: פיקוד מרכז, כחול לבן – מצבי ההגנה, 1972.

בצפון תוכננו שלוש תוכניות אופרטיביות, שתי תוכניות התבססו על הצבא הסדיר: התוכנית המוקטנת שנקראה 'חול ים' בסד"כ של חמישה גדודים, ותוכנית 'גיר' שכללה שתי חטיבות טנקים ושני גדודי חי"ר (הפריסה שהתקיימה בפרוץ מלחמת יום הכיפורים) (בינדר, 2021, עמ' 113). בדרום נערך פיקוד הדרום עם תוכנית 'גיר' משלו המוכרת יותר כתוכנית 'שובך יונים', והיא כללה פריסת שתי חטיבות טנקים (אחת החטיבות התאמנה במרחב סיני) במגננה (בפרוץ המלחמה היו בגזרה שלוש חטיבות טנקים) (פיקוד דרום, שובך יונים, 1973).

נוסף על כוחות המגננה הללו היו גם בחזית הסורית וגם בחזית המצרית חטיבות מרחביות ובהן גדודי בט"ש שפעלו בדומה לשיטה שפעלה בשאר הגזרות. בעוד בגבול הסורי הבט"ש היה ברובו נגד חשש מחזית חוליות טרור, בחזית סיני עסקו יחידות הבט"ש במניעת חדירת חוליות קומנדו ומודיעין שחדרו את קו ההגנה. אולם המשתנה החשוב ביותר שהבדיל בין 6 באוקטובר 1973 ל-7 באוקטובר 2023 היה תפיסת ההגנה. בעוד ב-1973 התקיים בט"ש בגזרות המאוימות של מצרים וסוריה, החשש העיקרי היה ממתקפה. על אף שצה"ל לא גויס כולו ביום כיפור, הכוחות הסדירים שהיו בכוננות עליונה ופרוסים בגבולות, פעלו אל מול תרחיש שלפחות יכלו לדמיין. ב-7 באוקטובר 2023 איש לא דמיין תרחיש של מתקפה שכזו, צה"ל לא נערך לאיום מתקפת פתע, וגם הכוחות בקו פעלו ללא שנערכו או דמינו תרחיש מסוג זה. מלחמת יום הכיפורים יצרה נדבך מרכזי נוסף במוכנות צה"ל להגנה בפני מתקפה כוללת ובהפתעה. תחושת הכישלון וההפתעה של 6 באוקטובר גרמה לכך שמפקדי צה"ל פחות סמכו על מתן התרעה מוקדמת למתקפת אויב, ולכן הקפידו הקפדה יתרה על קיום תוכניות הגנה מספקות למתקפות פתע. שנית, כדי לעמוד בדרישת הסד"כ למשימה (וגם כתוצאה ממסקנה שלצה"ל היה חסר במלחמה סד"כ) הוגדל הצבא באופן משמעותי, תוך שהוא מכפיל את כוחו ביבשה, בים ובאוויר – דבר שהשפיע השפעה דרמטית על תקציב הביטחון ועל הכלכלה הישראלית.

אחרי מלחמת יום הכיפורים, התקיימו פקודות אופרטיביות והיערכות לבלית מתקפת אויב בשתי החזיתות העיקריות של ישראל, במקביל להגנת הבט"ש בגזרות האחרות. לאחר נסיגת צה"ל מסיני, ופירוזו במסגרת הסכם השלום עם מצרים, נותרו בפיקוד הדרום פקודות אופרטיביות להגנה, אך הן הלכו ודעכו עם השנים, ורוב תשומת הלב הופנתה שוב לבט"ש. במקביל הלכה ודעכה ההגנה המרחבית לאורך השנים, והיישובים שהיו נדבך מרכזי בהגנת הגבולות בעבר הוזנחו וגם כוח המגן האזרחי שפעל ביישובים, נועד אך ורק להתמודדות עם פח"ע מיידי ולא להיות חלק ממערך הגנה (ימין ופינקל, 2025, עמ' 6-9).

גבולה של סוריה נותר ממלחמת יום הכיפורים ועד שנת 2011 הגבול היחיד שבו התקיימה הגנה נגד מתקפה. הפקודה האופרטיבית "קשת נחושה" נשמרה ותורגלה בקפדנות וביסודיות בין השאר לבלית מתקפת פתע. סד"כ ההגנה ברמה ג' – אוגדה בת שלוש חטיבות (שעסקו באימונים בגזרה) – נשמר בקנאות,

אך זו הלכה ופחתה כאשר צה"ל החל להסתמך על נשק מדויק ובשנות ה-2000 נדרשו הכוחות במקומות אחרים. נוסף על כך החלה להתגבש בצה"ל תפיסה שתמו 'המלחמות הגדולות', והרמטכ"ל יעלון אף אמר שבעתיד צה"ל ידרש רק לעימותים מוגבלים (הכט, 2024, עמ' 14).

בהמשך גלישה זו החלו לשנות בצה"ל את הרכב הכוחות המגנים על הגבולות. לאורך השנים הגנו על הגבולות יחידות חי"ר בסדיר ובמילואים. אולם בראשית שנות ה-2000 החלו בגבול מצרים לעשות שימוש בפלוגות "קרקל" מעורבות שהפכו לגדוד קל המיועד להגנת גבולות בלבד, וללא ייעוד אופרטיבי למלחמה (וכן קיום גדודי בט"ש באיו"ש, שלימים אוחדו לחטיבת כפיר). לאורך השנים הקים צה"ל חמישה גדודי הגנת גבולות שבשנת 2020 אוחדו יחד עם גדודי האיסוף לחיל הגנת הגבולות. שינוי ארגוני ותפיסתי זה מעיד גם הוא על המעבר החד מהגנה מפני מתקפה כוללת – אל הגנה הממוקדת בביטחון השוטף (הראל, 2003).

פעילי חמאס פורצים למחנה "סופה", 7 באוקטובר 2023

כמו כן, נקלע צה"ל למשברים תקציביים ונאלץ לבצע קיצוצים נכבדים בסד"כ (בין היתר לצורך העברת תקציבים להצטיידות באמצעי לחימה מתקדמים) – גם בתקופת הרמטכ"ל יעלון וגם בתקופת הרמטכ"ל גנץ – דבר שהוביל לצמצום ניכר בסד"כ הטנקים ובאמצעי לחימה נוספים (אתר חדשות ערוץ 2, 2013). גישה

מקצועית זו, יחד עם הקיצוצים הקשים בצה"ל, הובילו הן לצמצום משמעותי נוסף בסד"כ, והן לפגיעה במוכנות למתקפה כוללת בגבולות. מנגד, ברמה"ג עדיין נשמרו באדיקות פקודות כוננות למתקפת פתע. מרכיב הסד"כ נחלש אומנם אך בצה"ל היו משוכנעים שמרכיב האש, בעיקר המדויקת, יפצה על הסד"כ שהוקטן. עם זאת, כאשר החלה מלחמת האזרחים בסוריה, שמו לב מפקדי הגזרה שהם מקיימים פקודה אל מול יחידות "רפאים" שאינן קיימות או אינן כשירות עקב המרד, וגם פקודה זו נמוגה ונעלמה, ותשומת הלב שבה להתמקד בבט"ש.

הדרך ל-7 באוקטובר

בעשור שלפני מלחמת 'חרבות ברזל' לא הייתה ישראל ערוכה בגבולותיה עם תוכניות הגנה וסד"כ הגנה למתקפה כוללת בהפתעה. החל מהתפוגגות פקודת 'קשת נחושה' בצפון, נוצר מצב חדש-ישן ביחס להיערכות להגנה בגבולות. ההסתמכות על המודיעין הובילה שוב להישענות על התרעה ועל זמן מספק להיערכות כוחות תגבורת בגבול במידה ויידרשו להגן על גזרת לבנון ועזה. בפועל הקונספציה שנוצרה הייתה בין הגורמים שהובילו ל-7 באוקטובר. אין הכוונה לקונספציה שלפיה חמאס מורתע ושקט נקנה בכסף קטארי, אלא קונספציה אחרת – מקצועית. זו קונספציה שלא הבינה את הצורך בפקודת הגנה עדכנית עם כוח ויכולות תואמים לאיום שנבנה בגבולות, אשר מסוגל לעבור במהירות יחסית למתקפה כוללת על ישראל – מתקפה שלא הצלחנו לדמיין, לפחות בדרום.

כיצד קרה שישראל נעדרה תוכנית הגנה אופרטיבית לבלימת מתקפת חמאס וחזבאללה בהפתעה?

ראשית, העשור "השקט" שחלף עד מלחמת 'חרבות ברזל' יחד עם ירידת האיומים הקונבנציונאליים נטעו בישראל תחושת ביטחון. תחושה זו תורגמה להבנה שהעוצמה הישראלית מונעת מיריבי ישראל לפתח מתקפה כוללת. חמאס וחזבאללה נתפסו כארגוני טרור הפועלים להתיש את ישראל בשימוש במנגנון הבסה 'התשה' שבא לידי ביטוי בפעולות טרור, שבעבורן הותאמה הגנת הבט"ש. מדינת ישראל חשה מספיק בטוחה להמשיך את צמצום סד"כ צה"ל לאורך השנים. אחד הביטויים לכך היה המלצות 'ועדת לוקר' בשנת 2015, שהמליצה על קיצור השירות הסדיר.

באחד הסבבים בעזה לפני המלחמה (סבב שבסופו לא יצא לדרך תמרון קרקעי), פגשתי אלוף בכיר במטכ"ל. שאלתי אותו בחצי התרסה: "נו... תהיה מלחמה?" הבכיר חיך ואמר: "במזרח התיכון, ישראל היא היחידה שמחליטה מתי תפרוץ מלחמה". זו גישה שהיא בלב הקונספציה, שהאיום בגבולות הוא איום של טרור וגרילה, ולא סכנה של מתקפה כוללת. האלוף ביטא את מה שרובנו האמנו בו.

גודל ההיסט שבו היה מצוי צה"ל הוא שהתמונה המודיעינית שיצרו גורמי המודיעין נראתה תואמת לגישה זו, אף שבפועל שיקפה מציאות שונה לחלוטין. ראשית, נצראללה קבע ב-2011 אסטרטגיה התקפית חדשה לארגונו לכיבוש הגליל,

שצה"ל התייחס אליה כעובדה. ב־2019 הצהיר נסראללה: "השלמנו את התוכנית לפלישה לגליל" (נחמיאס, 2011; Mayadeen TV and Al-Manar, January 26, 2019). הרמטכ"ל כוכבי דיבר על כך שחמאס וחזבאללה הפכו ל'צבאות טרור' (הכט, 2024, עמ' 14-15), מונח מעורפל במידה מסוימת, אך בדיעבד ניתן להבין שצבא טרור הוא צבא המסוגל להוציא לפועל מתקפה על ישראל ולא רק להיבנות למטרת הגנה – בוודאי כשהוא בנה רכיבים התקפיים כרד'ואן ונוח'בה. יתרה מכך, מפקד מרכז דדו, תא"ל ערן אורטל – אחד הקצינים המשפיעים על בניין הכוח בתקופת הרמטכ"ל כוכבי, הבהיר מהו אופי השינוי המהותי שחולל האויב ביכולותיו ובכוונותיו:

"תפיסת ההפעלה לניצחון והביטוי 'צבאות טרור מבוססי תמ"ס' מהווים ציון דרך בהבנה הישראלית של הסיטואציה. לא עוד "מלחמה א־סימטרית" מול "כוחות חלשים" שהמגבלה העיקרית בה היא "מגבלות הפעלת הכוח" או "ריסונים עצמיים". לא עוד מסגרת תאורטית שרואה בחזבאללה ובחמאס אתגרים שמהותם "חתרנות" או "גרילה". תפיסת ההפעלה הצה"לית החדשה רואה באויב מערכת איום מתקדמת שהיטיבה לפענח את העוצמה הצבאית של ישראל ולהעמיד מולה אתגר אופרטיבי שבעלות נמוכה יחסית משרת היטב אסטרטגיית איום מהותית על מדינת ישראל. אלה הם צבאות סדורים, מאומנים היטב, מצוידים היטב למשימותיהם, בעלי רעיון אופרטיבי ברור, תרגולות ויכולות טקטיות שתומכות אותו, וכל זה בשירות אסטרטגיה ואידיאולוגיה ברורים ומסוכנים" (אורטל, 2020, עמ' 38-39).

בישראל ידעו היטב שגם בצפון וגם בדרום קיים כוח המשול לדיביזיית קומנדו (רד'ואן ונוח'בה) בכל גזרה. בצפון יוחסה לכוח רד'ואן יכולת להוציא לפועל מתקפה כוללת בתוך שלוש שעות (חזות, 2024). נוסף על כך, ניסתה ישראל למנוע באמצעות פעולות שכונו מב"ם (המערכה בין המלחמות) את התבססות המיליציות השיעיות בסוריה, מתוך הבנה כי גם מכיוון סוריה עשוי להתפתח איום התקפי משמעותי על ישראל. למרות זאת, בתר"ש "תנופה" שבה אובחן כאמור השינוי במאפייני האויב, לא שולבה היערכות אופרטיבית לאפשרות מתקפה כוללת, וייחסו לאויב תפיסת הפעלה שהיא במהותה הגנתית. אורטל הגדיר זאת כך:

"התגוננות בשטח מורכב ותקיפה מאסיבית באש. נכנה את התופעה 'תשלוּבת התגוננות-תקיפה' (אורטל, 2020, עמ' 41).

למרות הכוונת התר"ש למתקפה ישראלית בתוך אותו "שטח מורכב", נעשו בגבול לבנון (עוד לפני תר"ש תנופה) הכנות מסוימות להתמודד עם איום מתקפה או פשיטה לשטחנו – בעיקר באמצעות עיבוי המכשול בעבודות הנדסיות, ואף תרגול התקפה של חזבאללה לתוך שטחנו (אך זה נעשה במתאר מצומצם של התקפה על יישוב ולא מתקפה כוללת), במסגרת תרגיל 'אור הדגן' – תרגיל הגיס הצפוני, שכלל שלב של הגנה (זיתון, 2017).

בצה"ל עקבו אחר התעצמות חזבאללה וכוחות רד'ואן שנועדו להוציא לפועל את הפלישה. מבצע השמדת המנהרות בצפון הבהיר את רצינות בניין הכוח של

חזבאללה ליצירת מתקפה לשטחנו. למרות זאת הסד"כ בצפון לא התקרב לממדי הסד"כ שהגן על רמה"ג בשנות השמונים והתשעים. הכוחות שהוצבו בגבול הוצבו בראש ובראשונה למטרות בט"ש - למרות שחדירות של חזבאללה לשטחנו היו אירוע נדיר מאז הנסיגה מלבנון, ובכלל. מנגד, מרכיב האש לפיצוי על הסד"כ החסר שעליו נסמכו ברמת הגולן, לא התקיים בגבול הצפון ובגבול הדרום, והגנת היישובים לא דמתה להגנת היישובים שקדמה ל-1967, שבה היישובים היו נדבך מרכזי במערך ההגנה.

היו מספר קולות שניסו להתריע על האיום שבפניו עומדת ישראל. קצין האג"ם של אוגדה 91 יפתח נורקין (לימים מפקד אוגדה 36) התריע ב-2019 במסמך סיום תפקיד על הפער המתרחב בין מערך ההגנה בפועל לבין כוונותיו ומאמציו של חזבאללה, וטען בזכות הצורך הדחוף לחזק ולשפר באופן משמעותי את מאמצי ההגנה בגבול (נורקין, 2019).

קול נוסף היה קולו של תא"ל (מיל') יובל בזק. בזק, קצין צבא ואינטלקטואל מוכשר, ששימש כרמ"ט אוגדה 91, ניתח בצורה מדויקת את מה שיתרחש ב-7 באוקטובר בגבול עזה כבר ב-2017. בזק ניסה להזהיר ולשנות את תפיסת ההגנה שבה אחזה ישראל בגבולות תוך התייחסות לגבול הצפוני שעליו היה אמון בתפקידו במילואים. במסמך בעל אופי כמעט נבואי שנקרא "מלחמה בצפון - תובנות וכיווני מחשבה" שאותו הפיץ לכל מי שרק יכול היה לשנות ולהשפיע, כתב בזק:

"האם מבחינה תודעתית אנחנו מוכנים למערכה הבאה? האם אופן תפיסתנו את המלחמה הבאה אכן מבטא הבנה עמוקה של עוצמת ועומק השינוי? האם הבנה זו אכן מובילה לפיתוח תוכניות, כלים ודפוסי מחשבה ופעולה תואמים?" (בזק, 2017). בזק פירט במסמך את התרחיש שבו יפעל האויב: אש מאסיבית על קו המגע, על מרכזי הגיוס והימ"חים, אש לעורף המדינה, בידוד אזור הפעולה למניעת הגעת תגבורות, וכיבוש שטחי מפתח ויישובים במרחב הגליל. כבר אז כתב על האפשרות שהמלחמה תיפתח ביוזמת האויב, בהפתעה, וללא התרעה - אפשרות שחלק ממפקדי צה"ל לא ראו כאפשרית. באזהרה מחלחלת כותב בזק: "נוכחות/הילכדות של אזרחים רבים במרחבי הלחימה, לרבות ביישובים במרחב הגב"ל, עלולה להוביל לנפגעים רבים בשלב הפתיחה ולכאוס" (בזק, 2017).

הוא ממשיך באזהרה כאילו נכתבה בדיעבד לאחר ה-7 באוקטובר:

"האתגר המשמעותי ביותר הוא התודעתי, זה האמור להכין את תודעתם של כלל הגורמים למציאת האפשרות במלחמה הבאה - אזרחי מדינת ישראל, ובאופן קונקרטי של תושבי הצפון, החיילים (ובתוכם חיילי המילואים), מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי הבכיר ומקבלי ההחלטות ברמה המדינית. ההבנה כי המדובר במלחמה שונה מהותית מאלה שחווינו בשנים האחרונות, שיתכן ויכבשו בה שטחים בתוך מדינת ישראל לפרק זמן מסוים, לרבות יישובים ומוצבי צה"ל, שיתכן ויהיו נפגעים רבים מכפי שהתרגלנו בקרב חילי צה"ל והאזרחים, שיתכן שחיילים ואזרחים יוחזקו

תחת שליטה של חזבאללה לפרקי זמן מסוימים ואולי אף יפלו בשבי במספרים גדולים מכפי שהכרנו..." (בזק, 2017).

למרות אזהרותיו, צה"ל לא שינה את דפוס הפעולה שלו ומפקדי אוגדה 91 ופצ"ן ניסו בכליהם המצומצמים לשפר במאמצים עילאיים את יכולת ההגנה בצפון. בזק שב וחזר והזהיר ב־2020 במסמך נוסף שנקרא: "אסטרטגיית פצ"ן - התייחסות 2020", ושוב במסמך שנכתב שנה לאחר מכן ב־2021 בעל השם החד־משמעי "הסכר הנבקע - בסיס תאורטי־דוקטריני לניהול מערכה בצפון" שבהם חזה בזק בדיוק את התרחיש שאותו עתידים צה"ל ומדינת ישראל לספוג " (בזק, 2021).

במסמך "אסטרטגיית פצ"ן - התייחסות 2020", כותב בזק:

"ההיסטוריה לימדה אותנו שאנו נוטים לסנן אפשרויות שנראות כאפשרויות קצה. פעמים התודעה מדחיקה ומסווגת אותן כבלתי סבירות. פעמים המשמעויות של בניית המענה הן מרחיקות לכת ותהליך הסינון נעשה מתוך בחירה מודעת. עוד מלמדת ההיסטוריה, שמעטים מתרחישים אלה אכן מתממשים, ומתי מעט מתוכם בצורתם החמורה. ויחד עם זאת ההיסטוריה מזהירה, כי אחת שהתממשו, עלול הדבר להוביל לכישלון קולוסאלי שהשלכותיו הקשות עשויות להשפיע במשך שנים רבות" (בזק, 2020).

כמו בצפון כך בדרום, כוח הנוח'בה של חמאס הוכר כגורם התקפי היכול לבצע פשיטות לשטחנו. במאי 2022 ידע המודיעין על תוכנית "חומות יריחו" של חמאס שתכליתה הייתה מתקפה רחבה על דרום הארץ. אולם התוכנית הוערכה כבעלת יכולת מימוש נמוכה בעת שהתגלתה, ואלוף הפיקוד דאז האלוף אליעזר טולדנו, ראה בה תוכנית לבניין כוח שעתידי להוביל ליכולת יישום מלאה של התוכנית בעתיד. התרחיש הסביר (הדפ"א הסבירה) המרבי שהגדיר המודיעין ופיקוד הדרום היה פשיטה בסד"כ של שתי פלוגות בלבד ובהתאם לכך נערך צה"ל, ללא שינוי מהותי בתפיסת ההגנה שלו נגד אויב בלתי סדור (בוחבוט, 2025).

קו ההגנה בדרום נבנה כמי שאמור להתמודד עם איום של חדירות חוליות טרור (כולל חסימת התת"ק במעבר מרצועת עזה לשטח ישראל במכשול טכנולוגי ייחודי בסוגו ובעלות גבוהה) או פשיטות בסד"כ מוקטן. מכשול זה ומערכי ההגנה הוכחו עצמם כיעילים מול איום זה לאורך השנים. מנגד, התקיים פער בתוכנית הגנה רלוונטית לאיום הפלישה - בביצורים, במיקום המפקדות, בארגון השטח לקרב, בכוחות עתודה מיידיים, במוכנות גורמי סיוע ארטילרי ואווירי וכמובן בהקצאת סד"כ לבלימת מתקפת פתע (הכט, 2024, עמ' 32).

לפיקוד הדרום ולאוגדת עזה היו כמה תוכניות הגנה: תוכנית 'שדות פלשת' שכללה חיזוק מהיר של מאמץ ההגנה באירוע מתפרץ ללא התרעה או לחלופין בהתרעה קצרת מועד. תוכנית זו התבססה על הסד"כ הקיים ועל הגעת כוחות זמינים, כמשטרה וכוחות מיוחדים לסיוע, כאשר היא ערוכה לאירוע בסדר גודל קטן. תוכנית אחת - התמודדות עם ימי קרב (עם תגבור סד"כ). תוכנית שנייה - תוכנית עם היגיון פעולה מגננתי עם הצטרפות סד"כ מהירה, תוך קידום מוכנות להרחבת

המערכה למתקפה. ולבסוף פקודה נוספת שהייתה 'הגנה רב-ממדית' כזירה משנית בעת מתקפה בצפון. הייתה קיימת הנחה שחמאס יכול לבצע ריבוי פשיטות לשטחנו, אבל אך ורק כתוצאה מהסלמה, ולכן צה"ל יהיה ערוך בסד"כ מוגבר שייערך לכך מבעוד מועד (פינקל, 2024).

סקירה זו מעידה כי לאוגדת עזה לא הייתה כל תוכנית הגנה לאיום המתקפה הכוללת בהפתעה. כתוצאה מכך היא הייתה ערוכה בסד"כ קטן בשגרה - סד"כ שאף הוקטן בימי שבתות וחגים. לא הייתה לאוגדה, ואף לפיקוד, כל עתודה זמינה (למעט שני צוותי יס"מ של משטרת ישראל) וכוחות הכוננות הקטנים של חיל האוויר (שני מסק"רים וכטמ"ם אחד), חלקם רחוקים זמן רב מהגזרה (המסק"רים), דלים בחימוש (הכטמ"ם) ועם מטרות (תת"ק) לא רלוונטיות לבלימת פלישה למטוסי הקרב (פוגל, 2025).

נוסף על כך, אין בידי עדות לכך שבדומה לפיקוד הצפון נשמעו קולות ביקורותיי בתוך אוגדת עזה ופיקוד הדרום אל מול המטה הכללי על תפיסת ההגנה. מי שביקר את תפיסת ההגנה הקיימת היה האלוף דוד זיני שהתבקש מטעם פיקוד הדרום לבחון את תוכנית ההגנה אל מול התרחיש הקיים של פשיטות בודדות. זיני ביקר את תוכנית ההגנה גם אל מול תרחיש זה. זיני הזהיר:

"כולם מדברים את הכותרת 'פשיטה בהפתעה' או 'אירוע מורכב בהפתעה', אך כשפורטים את האיום לפרוטות ההבנה והיישום 'חלולים' או לא-קיימים. לכלל הכוחות לא מדומיין בראש התרחיש או התרחישים, ולפיכך המעשה חסר מאוד". הוא סיכם כי "בהיעדר תרחישים מפורטים, הכוחות לא יודעים מה לחפש ואל מול מה להיערך. [...] הפער המרכזי הוא התודעה של הכוחות והמערכת" (לשכת ראש ממשלת ישראל, 2025).

נוסף על אזהרת זיני שלא זכתה לטיפול מלא, התקיים במהלך 2023 תרגיל באוגדת עזה, שנועד בין השאר לבחון את מערך ההגנה. במהלך התרגיל התקשו מפקדי האוגדה לקבל תרחיש שבו תותקף האוגדה במספר פשיטות גדול מהערכתם, ובוודאי לתרחיש פשיטות בהפתעה (חבר, 2025). שני אירועים אלו מעידים על תחושת ביטחון גבוהה, בוודאי בהשוואה לזירה הצפונית, באשר לתרחיש הסביר וליכולת ההגנה של אוגדת עזה להתמודד בהצלחה אל מול תרחיש זה.

ההיסט המערכתי בדרום

הכישלון ב-7 באוקטובר הוא קודם כול כישלון ההיערכות להגנה בפיקוד הדרום. כיצד קרה הדבר שצה"ל כשל בהיבט המקצועי הבסיסי ביותר - ההגנה?

האמון במכשול ובמודיעין גרם לטעות הבסיסית ביותר: **התעלמות מהנחת היסוד בהגנה - "חזקה על קו המגע שייפרץ"**. זהו ציווי מקצועי בהגנה המחייב את המגן ביצירת עומק ועתודה. אוגדת עזה הייתה ערוכה על מערך ההחזקה, היישובים היו שטחים חיוניים האמורים להגן על עצמם עד הגעת כוחות צבא. לאוגדה לא היה

עומק מסיבות אובייקטיביות: אי יכולת להגדיל את מערך ההגנה לפני מסיבות מדיניות; ושנית, הדבקות הציונית באמונה "שקו המחרשה יקבע את קו הגבול", ולכן לא יכלה ישראל לוותר על שטח לטובת מערך אבטחה משמעותי מאחורי הגדר – ובפרט שחלק מהיישובים היו במרחק של מאות מטרים מהגדר. אולם, למרות סיבות אובייקטיביות אלה, אילו הייתה לאוגדת עזה עתודה משמעותית, היא הייתה יכולה לעבות את מערך ההחזקה או לבצע התקפות נגד, וסביר שתמונת הקרב ב-7 באוקטובר הייתה שונה.

כמו כן, ההגנה האזרחית על היישובים – שמשנות החמישים הייתה, כפי שנכתב, מאבני היסוד של ההגנה על הגבולות – נחלשה משמעותית. הרצון של צה"ל להעניק לתושבים (גם על פי דרישתם) חיים נורמליים מבלי להכביד יתר על המידה על שגרת חייהם, מנע את מוכנותם של חלק מהיישובים. ולבסוף, נלקחו הנשקים הארוכים מלוחמי כיתת הכוננות (למי שלא התקין כספת בביתו, וגם אז הוקצו רק 16 כלי נשק ליישוב) ב-17 יישובים שהיו במוקד הטבח – החלטה שהוכיחה את עצמה ב-7 באוקטובר כהחלטה הרת גורל לחלק מהיישובים, שבהם לא הצליחו הלוחמים להספיק ולהצטייד בזמן כדי להגן על יישובם (משניות, 2024). כך מצאו עצמם היישובים המוגדרים לפי תורת ההגנה "שטחים חיוניים" במערך ההגנה, בניגוד לציווי המקצועי להיערך בהם עם כוח הגנה – ללא כוח הגנה מידי הלכה למעשה. העובדה שמגני היישובים נדרשו לחבור לנשקיהם שלא היו בסמוך אליהם הובילה לנפילת חלק מהשטחים החיוניים – היישובים – לידי האויב.

גורמים אלה הם מרכיבים הכרחיים בתפיסת הגנה מקצועית אל מול סכנת פלישה (ולמעשה בכל הגנה). הקונספציה הייתה שאין צורך לגבש תוכנית הגנתית לבלימת מתקפת פתע רבתי בגבול, והיא נבעה מחוסר אמונה ישראלית שמישהו יבצע מהלך "לא הגיוני" שכזה אל מול העוצמה הישראלית, שגם אם יניב הצלחות ראשוניות – יוביל לבסוף למהלומה הרסנית נגדו. ההיצמדות להערכת כוונות (שהיא חיונית בהגנה עד גבול מסוים) והתעלמות כמעט מוחלטת מהיכולות של האויב היו בבסיס הקונספציה שמנעה תוכנית הגנה אופרטיבית רלוונטית לאיום.

המודיעין הישראלי, בעל יכולות כמעט בלתי נתפסות, חיזק את האמונה שלא ניתן לבצע מתקפת פתע. אי ההבנה שבין מודיעין מיקרו-טקטי, אשר הצליח להוביל לפעולות כירורגיות מוצלחות, לבין היכולת לספק מודיעין אסטרטגי על מתקפה כוללת, יכולת שהלכה ונשחקה עם השנים מאותן סיבות בדיוק – מנעה היערכות לאיום של מתקפת פתע. לכישלון איסופי זה נוספו כשלים מודיעיניים נוספים: ההערכה (שהיא בבסיסה הערכה מודיעינית) כי חמאס מורתע ופנה לפיתוח עזה; הערכת חסר של המרכיב הדתי-אמוני במוטיבציה של חמאס לבצע מהלך שנתפס כ"לא הגיוני" לפועל; הערכת חסר של יכולותיו הצבאיות; ואי הבנת הערכת המצב שחמאס עצמו ביצע לגבי הפילוג החברתי בישראל ואפשרות ההסכם עם סעודיה (ארד, 2025, עמ' 85). היסט מערכת זה נבע מהטיה אנושית מוכרת המכונה – 'סגירות קוגניטיבית' – וכן מתופעות

המזוהות עם תאוריות 'הברבור השחור'. שילוב זה הוביל להפתעה הבסיסית שחו אוגדת עזה, פיקוד הדרום, צה"ל, ולמעשה מדינת ישראל.

נוכח הערכת המודיעין וההנחה שיכולותיו של חמאס מוגבלות, לא ראו מפקדי הצבא צורך להיערך למתקפת פתע. כאמור, תא"ל (מיל) יובל בזק חזה במדויק את אשר עלול להתרחש, וכמוהו מפקדי אוגדה 91 – תא"ל (לימים אלוף) שלומי בינדר (ששימש ב-7 באוקטובר כרח"ט מבצעים) ומחליפו תא"ל (לימים אלוף) שי קלפר, שהתריעו בפני מפקדי הצבא כי במקרה של מתקפת פתע בגזרת הצפון, תוכנית ההגנה הקיימת, המבוססת על סד"כ מצומצם ותפיסת בט"ש, לא תוכל לעמוד במתקפה משמעותית. למרות האזהרות, במטכ"ל בחרו להמשיך ולהסתמך על ההרתעה ועל ההנחה שתתקבל התרעה מוקדמת – ולכן צה"ל לא נערך הגנתית לתרחיש של פתיחה במלחמה ביוזמת האויב וללא התרעה (יהושע, 2024). למרות זאת פעלו מפקדי 91 ככל שיכלו במגבלות שנכפו עליהם: הם ניסו לרתום כוחות מתאמנים בפצ"ן לשילוב בתוכניות ההגנה, הקימו את יחידת 'דבורה', גיבשו התאמות מבצעיות שונות וחיפשו פתרונות שיאפשרו לעבות את מערך ההגנה בזמן קצר. למרות מאמציהם, היה ברור להם ולמפקדי הפיקוד כי במצב של מתקפת פתע – הסד"כ שנקבע על בסיס צורכי הבט"ש לא יספיק לבלימה.⁷

לעומת זאת, בדרום התמונה הייתה שונה. הנהגת חמאס לא הצהירה הצהרות פומביות על כוונה לבצע מתקפה כוללת, כפי שעשה חזבאללה עם תוכנית "כיבוש הגליל", ולא הייתה בידי מפקדי הדרום תוכנית אופרטיבית שנראתה כמאיימת וממשית.⁸ משום כך, הייתה בקרב מפקדי פיקוד הדרום תחושת ביטחון שתוכנית ההגנה הקיימת – המיועדת לטיפול בטרור ובפשיטות מצומצמות – מספקת לצורכי הגזרה. ואכן, לאחר המלחמה הודה מפקד אוגדת עזה, תא"ל אבי רוזנפלד, כי תוכנית ההגנה של האוגדה נבנתה והופעלה בהתאם לאיום הבט"ש בלבד – ולא הותאמה כלל לתרחיש של מתקפה כוללת על העוטף (רוזנפלד, 2024).

כך, למרות תמונת המודיעין על בניין הכוח ההתקפי, למרות השיח על "צבא טרור" ועל גורמים מעידים נוספים, לא השכיל צה"ל להבין לעומק את השינוי שעברו חמאס וחזבאללה – הן ברצון והן ביכולת – לחולל מתקפת פתע בשטח ישראל. הנטייה להסתמך בהגנה על הרתעה ועל מודיעין, כפי שצה"ל נקט בין השנים 1949–1967, כשל. **זניחת ההגנה מפני מתקפה כוללת בהפתעה, היא לא רק תוצר של הערכת מצב, אלא קונספציה בפני עצמה** – מצב שבו איש כמעט לא הצליח לדמיין מתקפה שכזו לא בדרום ולא בצפון, למרות שלכאורה ובדיעבד כל הנתונים היו גלויים לעין. על רקע זה אפשר להבין גם את תאוריות ה"בגידה": הן נשענות על אי הבנה בסיסית של אופן בניית הערכת המצב, ושל האופן שבו נפש האדם – ובפרט מקבלי ההחלטות – נוטה להתלות בקונספציות קיימות ולהתקשות להכיר במציאות אחרת.

⁷ רעיונות שונים הועלו לדוגמה ראו: נורקין, 2019.

⁸ תוכנית 'חומת יריחו' הוגדרה כתוכנית לבניין כוח ולא כאיום מיידי.

סיכום

צה"ל כשל ביישום תורת הלחימה בהגנה במהלך המתקפה על הדרום ב-7 באוקטובר. כל הסיבות שבגינן לא היה צה"ל ערוך להגנה לפי תורת הלחימה - העדר סד"כ להחזקת הקו נוכח סכנת מתקפה, העדר תוכנית הגנה קבועה לדפ"א זו, העדר סיוע ארטילרי וסיוע אווירי, מיקום המפקדות, אופי הביצורים, הזנחת כיתות הכוננות, התעלמות מניסיון העבר ומפקודות ההגנה המסורתיות של צה"ל - נובעים בראש ובראשונה מקונספציה הגנתית שגויה. קונספציה זו גרסה כי האויב אינו מסוגל להוציא מתקפה כוללת בהפתעה. לפיכך, תפיסת ההגנה בגבולות, **התמקדה באיום של אויב בלתי סדור במתאר טרור וגרילה וללא תוכנית הגנה למתקפה כוללת. זה ראשית הצירים להבנת כישלון ה-7 באוקטובר.**

צה"ל כשל כישלון מוחלט בהבנת השינוי באופי האיום בגבולות - מהתמודדות עם אתגרי בט"ש - אל סכנה ממשית לביטחון היסודי, שקיבלה ביטוי במתקפה כוללת על ישראל. המתח המובנה וההיסטורי בין הביטחון היסודי לביטחון השוטף, ובפרט בכל הנוגע לבניין הכוח ולהתאמת תוכנית ההגנה בגבולות אל מול איומי מתקפה כוללת בהפתעה לעומת איומי הביטחון השוטף, היווה גורם מרכזי בהיערכות השגויה להגנה.

בעשור שקדם למלחמת "חרבות ברזל", למרות מודיעין שחשף כי חזבאללה וחמאס בנו סד"כ התקפי גדול, למרות הבהרות על אפשרות מתקפה בתצורות שונות, למרות השימוש במונח המקצועי "צבא טרור", צה"ל לא היה ערוך בתוכנית הגנה ובסד"כ תואם לבלימת מתקפת פתע אופרטיבית. צה"ל ויתר בפועל על מרכיב ההגנה נגד מתקפה כוללת, תוך הסתמכות יתר על מרכיבי ההרתעה וההתרעה, וזאת בניגוד לדפוסי עבר בתפיסת הגנה בגבולות. ההרתעה התבססה על ההנחה כי האויב מבין את המחיר הכבד הצפוי לו במקרה של מהלך התקפי מוצלח, מבלי להבין לעומק את היגיון האויב ואת תפיסת המאבק שלו מול ישראל. בד בבד זכתה ההתרעה להסתמכות יתר. ההתרעה שעליה סמך צה"ל נועדה לאפשר זמן לפריסה של תוכנית הגנה אופרטיבית בגבול - הנחה שהתבררה כשגויה - זו היא הרגל השנייה של הקונספציה.

צה"ל חזר, במידה מסוימת, לעבר בהתייחסו לסכנת מתקפה כוללת. תפיסת ההגנה בגבולות בשנים 1949-1967 התבססה גם היא על מנגנוני הרתעה והתרעה, שנועדו להעניק זמן לגיוס המילואים ולפריסתם בגבולות אל מול סכנת מלחמה. לעומת זאת, הביטחון השוטף נשען אף הוא על הרתעה, והשתמש בכוחות דלילים יחסית וללא מכשול ייעודי להגנה במתאר בט"ש. מודל זה הוכח ככושל כבר ב-1960, במבצע 'רותם', שבו הייתה יכולה ישראל להיות תחת מתקפה כוללת בחזית הדרומית ובהפתעה. למרות זאת, ישראל דבקה בתפיסה זו עד מלחמת ששת הימים ובחרה רק לנסות ולהעצים את מרכיב ההרתעה, במקום לעדכן מהותית את תפיסת ההגנה. הרגל השנייה של ההגנה בשנים 1949-1967 הייתה הגנה מרחבית חזקה עם יישובים

הבנויים לעמוד בהתקפת אויב. בפועל, צה"ל חזר לגישה זו, בהסתמך על הרתעה והתרעה, אבל ללא שילוב של ההגנה המרחבית כמרכיב מרכזי.

מ-1967 ועד 2011 שילב צה"ל בין הגנה מפני מתקפה כוללת לבין ניהול הביטחון השוטף. יתרה מכך, לאורך חלק ניכר מתקופה זו התקיימה הגנה מוקפת לאור יכולותיו של האויב לצד ניסיון פענוח כוונותיו. עם זאת, מ-2011 לא קיים צה"ל הגנה בגבולות נגד מתקפת פתע, תחת קונספציה שלפיה עידן המתקפה הכוללת על ישראל - ובוודאי מתקפה בהפתעה - חלק מן העולם, ובוודאי לנוכח יכולות המודיעין המתקדמות של ישראל. גישה זו הובילה (בין השאר) לקיצוצי הסד"כ המשמעותיים שבוצעו במהלך כ-20 השנים שקדמו ל-7 באוקטובר 2023. נוסף על כך, תפיסה מקצועית בצה"ל האמינה כי יכולות המודיעין והטכנולוגיה המתקדמת יספקו הן זמן התרעה והן יכולות קטלניות ודיוק שיכסו על אובדן הסד"כ, ובכך פגעה ביכולת של צה"ל לקיים מוכנות הגנתית אופרטיבית בגבולות. כתוצאה מכך **צה"ל הגן על הגבולות בלבנון ובעזה באמצעות תוכניות שהיו לא מעשיות אל מול המציאות המתהווה מעבר לגבול.**

צה"ל והמערכת הביטחונית חזרו למעשה לטעויות היסוד משנות ה-50 וה-60: הסתמכות יתר על הרתעה ועל התרעה, מבלי להחזיק בתוכניות הגנה אופרטיביות מעשיות אל מול יכולותיו של האויב. שילוב של קונספציה, ביטחון עצמי מופרז שהוביל להסתמכות על אמצעים טכנולוגיים על חשבון סד"כ, ושחיקה במערך ההגנה האזרחית - שבעבר הייתה חלק בלתי נפרד מההגנה - יצר מצב שבו האויב הצליח להפתיע ולהכריע את אוגדת עזה, למרות ריבוי סימני האזהרה. כל זאת נגרם עקב היעדר תכנון של תוכנית הגנה ישימה להתמודדות עם תרחיש של מתקפת פתע. אילו תוכננה תוכנית ישימה שכזו, יש תקווה, שלא הייתה מתקיימת ב-7 באוקטובר סטייה מהותית וקשה מתורת הלחימה. סטייה זו כללה התעלמות מהנחת היסוד הבסיסית ביותר בהגנה: "חזקה על קו המגע שיפרץ", ועל כן התוצאות הקשות של יום זה.

המלצות

צה"ל נדרש להחיות את תפיסת ההגנה האופרטיבית נגד מתקפה כוללת שייעודה הגנה על הביטחון היסודי בגבולות. המודל לכך הן השנים שלאחר מלחמת יום הכיפורים, ובפרט בשנות השמונים והתשעים, שבהן היה צה"ל ערוך בעוצמה סבירה (בהסתמכו בעיקר על יחידות סדירות) ברמת הגולן, למרות היעדר התרעה למלחמה. צה"ל נדרש לתכנן את ההגנה על הגבולות עם התייחסות רחבה יותר ליכולות הסד"כ של האויב, ולא להסתמך רק על הדפ"א הסבירה הנשענת על מודיעין שיתריע על היערכות למתקפה. תפיסה זו תחייב פיתוח תוכניות הגנה עדכניות ומוכנות מבצעית לבלימת מתקפה בכל אחד מהגבולות. יש לכך משמעויות נרחבות בסד"כ ובמשאבים - אך זו המציאות שבה ישראל נמצאת בעת הנוכחית.

כל נושא תפיסת הגנת הבט"ש הייחודית נדרש למחשבה מחדש. נדרש לבחון שילוב יכולות בט"ש והגנה אופרטיבית במסגרת אותן יחידות, ולא במבנה ארגוני נפרד – מהלך המחייב בחינה מחודשת על הייעוד האופרטיבי של גדודי חי"ר גבולות, וכן של מבנה וארגון גדודי האיסוף הקרבי, כדוגמה מייצגת.

חיל האוויר לא היה ערוך ב-7 באוקטובר להגן על הגבולות במלוא עוצמתו ובאופן מותאם לבלימת מתקפה כוללת. שילוב חיל האוויר בתוכנית מגנה אופרטיבית ולא רק אל מול איומי בט"ש, הוא מהלך שיחייב את החיל לבחון מחדש את היקף הסד"כ המצוי בכוננות וכן את יעדי התקיפה במסגרת המגנה. למהלך זה יש השלכות רחבות על צוותי האוויר והקרקע, וכן על התאמת בנק המטרות, כך שיכלול גם מטרות לתקיפה בתוך שטח מדינת ישראל כחלק מתפיסת הגנה כוללת על הגבולות. התרבות הארגונית, שאינה נושאו של מאמר זה אך ללא ספק אחד הגורמים שבהם סבל צה"ל מנסיגה משמעותית בביצועיו, מילאה תפקיד חשוב בתוצאות אירועי ה-7 באוקטובר. בעתיד יידרש צה"ל לקיים כוננות מוקפדת ומתמשכת, בהתאם לפקודות קבע מינימליות להגנה מפני מתקפת פתע, ולצד זה לשוב אל יסודות תרבות הכוננות ביחידות, ובכלל זה הטמעת משמעת, הקפדה על נהלים, והפנמת משמעות הכוננות כחלק בלתי נפרד מהמוכנות המבצעית.

ב-7 באוקטובר חסר לכוחות שלחמו מול גלי המסתערים סיוע אש צמוד. הוספת מרכיב האש היבשתית לתוכנית ההגנה היא מהלך הכרחי ובעל חשיבות מכרעת המאפשר להעצים את עוצמת ההגנה, ולהעניק לכוחותינו יתרון בהתמודדות החזיתית מול גלי הפלישה במצב של נחיתות בסד"כ. לשם כך תידרש פריסה ייעודית של סד"כ ארטילרי ויכולות חמ"ם (חימוש מונחה מדויק), כחלק אינטגרלי מתוכנית הכוננות וההגנה בשגרה.

כישלון ההגנה המרחבית בחלק מהיישובים ובוודאי כמרכיב תומך בתוכנית ההגנה של כוחות צה"ל המגנים במרחב, נדרש לחשיבה מחודשת. שילוב יישובים סמוכי גדר כחלק מתוכנית המגנה, ככוח לוחם מידי המצויד בביצורים, באמצעים וביכולות המותאמים להדיפת הסתערויות אויב בדומה למודל שפעל עד מלחמת ששת הימים, עשוי לתרום באופן משמעותי לתוכנית ההגנה המערכתית להגן על השטחים החיוניים במרחב, ובוודאי להגביר את יכולת היישובים להגן על עצמם עד הגעת כוחות צבא לסיוע (לאחר ה-7 באוקטובר ניתן להעריך שהתנגדות היישובים למהלך שכזה – תפחת). רעיון משלים נוסף הוא בחינה של הקמה מחדש של גרעיני נח"ל, ככוח המחזק את היישובים סמוכי הגדר ומהווה חלק מההגנה על היישוב, או לחלופין הקמת מסגרות של ישיבות הסדר חרדיות במתכונת זו.

בנאלי ככל שיהיה – נדרש לחזור ליסודות תורת הלחימה הגנה. המכשול בגבולות הארץ צריך להיות בראש ובראשונה מותאם לבלימת מתקפה כוללת ולא רק כנגד לוחמה זעירה (בט"ש). נדרשת הקמה של מוצבי לחימה המתוכננים טקטית ללחימה ולהדיפת התקפה, ולא שימור המחנות לכוחות ההגנה בגבולות. גם תחום הפיקוד

והשליטה מחייב חשיבה מחודשת בהיבטי הגנה ושרידות בעת מתקפה. ולפיכך נדרש לשקול הרחקה של מפקדות מרחביות לעומק, ובוודאי להבטיח את יכולתן להגן על עצמן ולתפקד תחת אש.

חלוקת המרחב למאמצים ומרחבים בהתאם לתורת ההגנה, תוך ניסיון להתמודד עם המורכבות של הגנה על גבול במרחב אזורי. לפיכך, ככל הניתן מבחינה מדינית, יש לשאוף לקיים מרחב אבטחה מעבר לגבולות המדינה, כפי שבפועל יישם צה"ל בגבולות השונים עם סיום המלחמה (נכון לדצמבר 2025) ברצועת עזה, בלבנון ובסוריה. מרכיב נוסף הוא קיום מערך החזקה המבוסס על כוחות חזקים ובעלי עוצמת אש גבוהה, רצוי תחת ביצורים ובהיערכות ממושכת. לבסוף, **נדרש קיום עתודה גזרתית ניידת ובעלת עוצמת אש על בסיס גדודים מתאמנים להפעלה מיידית.**

כמו כן, נדרשת חשיבה מעמיקה ומקיפה בשיתוף הדרג המדיני, על הדרך להתמודד עם איום מתקפה המתהווה בגבולות כפי שאירע בשנים שלפני "חרבות ברזל" ברצועת עזה ובלבנון. כדי להימנע ממצב שבו הלחימה נכפית ביוזמת האויב, נדרש לחזור לעקרון האופנסיבה-דפנסיבה: אין לאפשר הימצאות של כוחות משמעותיים בסמוך לגבול, בעלי יכולת מתקפה לשטח ישראל, בעוד שצה"ל נמצא במצב הגנתי בלבד. לשם כך יש לנקוט פעולות התקפיות יזומות, בכל סדר גודל נדרש, במטרה להסיר מבעוד מועד את איום המתקפה האופרטיבית על שטח המדינה. לגישה זו מחירים מדיניים וחברתיים לא מבוטלים, ואלה צריכים להישקל בכובד ראש אל מול האלטרנטיבה של קיום איום מתמשך למתקפת פתע כדוגמת ה-7 באוקטובר, ומחירה הכבד.

בספרו של נאסים ניקולס טאלב, "הברבור השחור - השפעתו המטלטלת של הבלתי צפוי על הכלכלה והחיים", מתוארת תופעת הברבור השחור כ"אירוע נדיר ובלתי צפוי, ובעל השפעה דרמטית על חיינו, שלאחר הופעתו אנו רוקחים הסבר להתרחשותו, הסבר הגורם לו להיראות אקראי פחות וחזוי יותר" (טאלב, 2009, גב הספר). רוב אנשי הדרג המדיני והצבאי, בכל הרמות לא זיהו את "הברבור השחור" שהתרחש ב-7 באוקטובר. בדיעבד, לאחר התרחשות המתקפה ב-7 באוקטובר, לכאורה "הכול נראה נהיר וברור" כיצד היה צריך לנהוג אחרת, כדי למנוע את האסון הממשמש ובא. בפועל, זה לא קרה.

יש לקחים רבים מכישלון ה-7 באוקטובר. אחד המרכזיים שבהם הוא לקח בנאלי לכאורה, אך מהותי, הנוגע ליסודות ההגנה (ניתכן שבשל היותם ידועים ו"משעממים" - אנו נוטים להזניחם ולחפש פתרונות חדשניים ו"קונץ-פנטזים" חליפיים). על צה"ל לשוב ולבנות תוכניות הגנה שמטרתן הבטחת הביטחון היסודי, קרי מניעת פלישה לשטח מדינת ישראל. עלינו לנקוט בתפיסה המכבדת את יסודות המקצוע הצבאי ותורת הלחימה, ובייחוד כאשר אנו עוסקים בהגנה. מדובר בהגנה המסוגלת לדמיין ולהיערך לתרחישים החורגים מן הדפ"א המסכנת, גם כאשר גישה

זו סותרת לכאורה את הגישה המקצועית הקיימת בהיערכות להגנה. זוהי הגנה הנערכת בגבולות למתקפת פתע עם סד"כ סביר המותאם ליכולות האויב, ותוך הסתמכות פחותה על הערכת כוונותיו, והקפדה על העקרונות והציוויים הבסיסיים של תורת ההגנה. למצער, יש בצד לקח זה לקח נוסף ובנאלי גם הוא, אך כזה הכרוך במחירים כלכליים וחברתיים כבדים, ובראשם משמעות בכוך אדם: ישראל נדרשת לצבא גדול יותר כדי להוסיף ולשמור על ביטחונה אל מול האיומים העתידיים – זו עדיין "גזרת דורנו".^{9 10}

⁹ לאחר הרצחו של מא"ז נחל עוז רועי רוטברג באפריל 1956 נשא הרמטכ"ל משה דיין הספד בו הסביר את הכורח להמשיך ולהגן על עצמאותנו, וקבע: "זו גזירת דורנו. זו ברירת חיינו – להיות נכונים וחמושים, חזקים ונוקשים, או כי תישמט מאגרופינו החרב – ויכרתו חיינו" (דיין, 1956).

¹⁰ המחבר מבקש להודות לתא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל וד"ר סא"ל (מיל') עדו הכט על הערותיהם למאמר. תודה לתא"ל (מיל') יובל בזק שהעמיד לרשותי מסמכים חשובים שסייעו לכתיבת המאמר.

רשימת המקורות

- אוחיון, יוסף (דצמבר 2024). "תולדות חיל הספר: ראשיתה של המחלוקת בין צה"ל למשטרת ישראל בשאלת שמירת הגבולות בתום מלחמת העצמאות". **יסודות**, גיליון 6, עמ' 160-191.
- אורטל, ערן (אוקטובר 2020). "עולים להתקפה - מסגרת תיאורטית לתוכנית תנופה". **בין הקטבים**, גיליון 28-30, עמ' 35-50.
- אורן, עמירם (2002). "סדר הכוחות המלחמתי - הערכת מצב 1953-1960" - לקראת הרחבת צה"ל בשנות החמישים". **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 12, עמ' 123-145.
- אורן, עמירם (2004). "הפיקוד המרחבי להפעלת כוחות היבשה בצה"ל (1948-1956)". **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 14, עמ' 429-460.
- ארד, שמעון (מרץ 2025). "תפיסת הביטחון של ישראל: חוסר קוהרנטיות תפקודית ואסון ה-7 באוקטובר". **עדכן אסטרטגי**, גיליון 28, כרך 1, עמ' 79-88.
- אתר חדשות ערוץ 2 (10 ביולי 2013). "צה"ל: יחידות ייסגרו; האוצר: מפעילים לחץ על הממשלה". **גלובס**.
- בוחבוט, אמיר (28 בפברואר 2025). "חומת יריחו" נפלה - בין הכיסאות: כך איבד צה"ל את תוכנית חמאס לפני הטבח". **וואלה! חדשות**.
- בזק, יובל (15 באוקטובר 2017). "מלחמה בצפון - תובנות וכיווני מחשבה". מסמך פנימי.
- בזק, יובל (20 בדצמבר 2020). "אסטרטגיית פצ"ן - התייחסות". מסמך פנימי.
- בזק, יובל (2021). "הסכר הנבקע - בסיס תיאורטי-דוקטרינרי לניהול מערכה בצפון". מסמך פנימי.
- בינדר, שלומי (אוגוסט 2021). "מצביאותו של האלוף יצחק חופי בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים". **בין הקטבים**, גיליון 33, עמ' 105-116.
- דוד, טל (1998). **תפיסת הביטחון השוטף של ישראל: מקורותיה והתפתחותה 1956-1949**. המרכז למורשת בן-גוריון.
- דרוק, דותן (ינואר 2024). "ההגנה המרחבית ומלחמת חרבות ברזל". **מערכות**, גיליון 501, עמ' 21-16.
- דיין, משה (30 באפריל 1956). "הספד לרועי רוטברג". **אתר צה"ל**.
- הכט, עדו (2024). **תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: תובנות ממלחמת חרבות ברזל**, עיונים בביטחון המזרח התיכון, מס' 208, מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים.
- הנקין, יגיל (מרץ 2018). "מחיר גבוה לדמנו - תפיסות הביטחון הישראליות, מפעולות הגמול ועד ל'צוק איתן'". **בין הקטבים**, גיליון 15, עמ' 17-41.
- הראל, עמוס (29 ביולי 2003). "לקחי המלחמה בעיראק: מערך החי"ר יתוגבר וגדודיו בשטחים יוגדלו". **הארץ**.
- זיתון, יואב (4 בספטמבר 2017). "צה"ל בתרגיל מלחמה ענק בצפון - הגדול זה 19 שנים". *Ynet*.
- זיתון, יואב (10 בנובמבר 2025). "תחקיר העל" הוצג: 6 הכשלים המרכזיים שהובילו ל-7/10, ושינוי הכיוון של הרמטכ"ל". *Ynet*.
- חזות, גיא (26 בנובמבר 2024). "התנאים הנדרשים להחזרת תושבי הצפון לבתיהם - היבט הצבאי". מבט על, גיליון 1920, **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- טאלב, נאסים ניקולאס (2009). **הברבור השחור**. דביר.
- טובי, טל (2019). "'בושם מסריח' -העיקר שיעשה את העבודה" - עיצוב תפיסת ההגנה בגבולה המזרחי של ישראל 1967-1968". **יסודות**, גיליון 1, עמ' 326-357.
- יהושע, יוסי (19 בינואר 2024), "רצועת הביטחון" בגליל, והעימות לפני 7.10 בין מפקד האוגדה

- לראש אמ"ן: "לא תהיה התרעה? כל המטכ"ל יתפטר". *Ynet*.
- ימין, עמית ופינקל, מאיר (דצמבר 2025). "הגנת יישוב מפני התקפת אויב במלחמה - מדוע נדרש שינוי תפיסתי עמוק ומה מאפייניו". **מערכות**, גיליון 508, עמ' 6-9.
- ליש, גור (פברואר 2019). "תפיסת הביטחון בשגרה - מאמר תגובה לגיליון 15 - בטחון שוטף חלק א'". **בין הקטבים**, גיליון 19, עמ' 119-132.
- לשכת ראש ממשלת ישראל (23 במאי 2025). "זה מה שזיהה האלוף זיני חצי שנה לפני הטבח".

ערוץ 7.

- משניות, אסף (8 בפברואר 2024). "פער בכוננות". **ערוץ 7**.
- נדל, חיים (2006). **בין שתי מלחמות (1967-1973)**. מערכות.
- נורקין, יפתח (9 ביולי 2019). "דף עמדה בנושא המענה בהגנה בגזרת אוגדה 91". מסמך פנימי.
- נחמיאס, רועי (16 בפברואר 2011). "נסראללה: במלחמה הבאה נשתלט על הגליל". *Ynet*.
- פיקוד מרכז (4 בנובמבר 1972). "כחול לבן - מצבי ההגנה". מספר תיק: 31/264/2016, **ארכיון**.

צה"ל.

- פיקוד דרום (2 במאי 1973). "שובך יונים (גיר)". מספר תיק: 31/264/2016, **ארכיון צה"ל**.
- פינקל, מאיר (16 בדצמבר 2024). "מלחמת חרבות ברזל - תחקיר התפתחות תפיסת ההגנה בעזה בשנים 2014-2023". מסמך פנימי.
- פעיל, מאיר (1982). "חטיבות החי"ר". בתוך: אילן כפיר (עורך). **צה"ל בחילו: חיל הרגלים**. רביבים, עמ' 17-18.
- רוזנפלד, אבי (2024). "שיחה עם חניכי פו"ם".
- שלח, עפר (אוקטובר 2023). "המחדל השלישי - האם תוקנו הכשלים בבניין הכוח והכנתו למלחמה, מיום הכיפורים ועד היום?". **בין הקטבים**, גיליון 40, עמ' 221-234.

- Mayadeen TV and Al-Manar (January 26, 2019). "Hezbollah Sec.-
- Gen. Hassan Nasrallah: We Have Complete Plans for Invading the Galilee". *Memri*.

ראיונות:

- חבר, דביר (17 דצמבר 2025).
- פוגל, סהר (26 באוקטובר 2025)